

PLUNGĖS GEOLEKTAS REGRESYVINĖS BALSŲ I, U ASIMILIACIJOS POŽIŪRIU

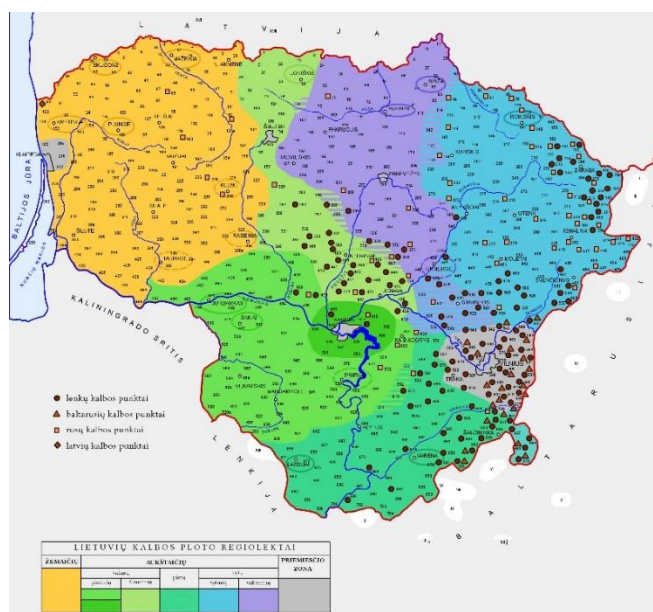
Simona Vyniautaitė

Geolingvistikos centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5,
LT-10308 Vilnius, Lietuva.
El.p. simona.vyniautaite@lki.lt

1. ĮVADAS

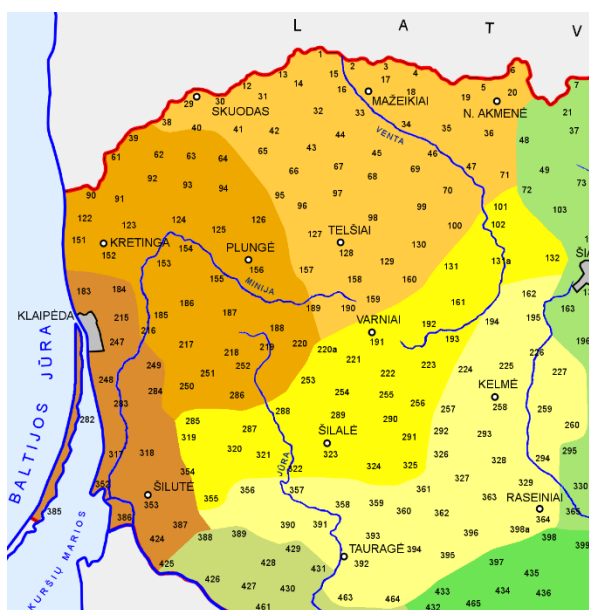
XXI a. geolingvistiniai tyrimai parodė, kad žemaičių patarnių plote galima išskirti žemaičių regiolektą – regioninės kalbos atmainą, atsiradusią supanašėjus tradicinėms (pa)tarmėms ir bendrinei kalbai bei apimančią kelias geolektines zonas (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014, 260; dar žr. Hoppenbrouwers 1983, 1–25; Bellmann 1998, 23–34; Auer 2011, 487, 491; Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014a, 42). Nevienalytė, neturinti aiškių geografinių ribų geolektinė zona, kurios pagrindą sudaro tarminiai variantai su išlaikytu tradicinės tarmės senųjų tarminių ypatybių pluoštu, dar apibūdinama kaip tam tikro arealo tarminis variantiškumas, variantų kontinuumas (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014a, 39–40; Berruto 2010, 235–236; Auer 2005, 7–42).

Viena iš tokių geolektinių zonų, sudarančių žemaičių regiolektą, yra apie Plūngę. Šis stabilus, turintis stiprių tradicinių šnektų pagrindą naujasis tarminis darinys laikomas reprezentatyviu tradicinės tarmės tęsiniu (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014, 260, 262), žr. 1 pav.

1 pav. Lietuvių regiolektai ir geolektai (Geržotaitė, Mikulėnienė 2014, XIII žemėlapis ir komentaras)

Geolektinės zonos pagrindą sudaranti Plūngės šnekta (išskirtas Plūngės (LKA 156) punktas), priklausanti šiaurės žemaičių kretingiškių patarnei, geografiniu požiūriu yra netoli abi šiaurės žemaičių patarmes skiriančios ribos (žr. 2 pav.). Nors pats patarmės vartojimo plotas per pastarąjį pusšimtį metų pakito nedaug, tačiau geolingvistiniai ir sociolingvistiniai tyrimai rodo, kad XXI a. griežtos ribos tarp telšiškių ir kretingiškių patarmių nustatyti nebeįmanoma, tam labai didelę įtaką daro ekstralingvistiniai veiksniai (Aliūkaitė, Bakšienė, Jaroslaviėnė ir kt. 2014, 137–138; Pakalniškienė, Lubienė 2018, 48). Pabrėžtina ir tai, kad ribų nustatymas izofonių susikirtimų vietose visada yra gana sąlygiškas ir sudėtingas dalykas.

2 pav. Žemaičių patarmės (fragmentas) (Geržotaitė, Mikulėnienė 2014a, I žemėlapis ir komentaras)

Tradicinė Plūngės šnekta turi nemažai bendrų fonetikos bruožų su šiaurės žemaičių telšiškių patarme arba daugeliu šios patarmės šnektų. Pagrindinės ypatybės: 1) dvibalsiai *uo*, *ie* verčiami [ɤʊ], [ɛi], pvz., [ˈjõʊks] ~ *juokas*, [ˈzʲɛi.mɑ] ~ *žiema*; 2) dvibalsinami žodžio kamieno ir kirčiuotos galūnės ilgieji balsiai *o*, *é*, pvz., [ˈʃũʊʲɛ] ~ *šové*, [ˈvar.lʲɛ] ~ *varlė*; 3) neplatunami galūniniai balsiai *u*, *i*, kilę iš senovinių ilgųjų *u*, *i*, pvz., [ˈtõʳ.gʊs] ~ *turgus* (dgs. gal.), plg. [ˈtõʳ.gʊs] ~ *turgus* (vns. vard.), [ˈva.gʲis] ~ *vagis* (dgs. gal.), plg. [ˈva.gʲɛs] ~ *vagis* (vns. vard.); 4) vienbalsinami dvibalsiai *ai*, *ei*, pvz., [mɑˈtɑ:] ~ *matai*, [dɑˈrʲɛ:] ~ *dare*; 5) kirčiuoti balsiai *a*, *e* prieš ilgą skiemenį tariami trumpai, pvz., [ˈbɑːtɑ:] ~ *batai*, [ˈmɛːtɑ:] ~ *metai*; 6) nevartojamos afrikatos *č*, *dž* (išskyrus atvejus, kai nėra kaitos su *t*, *d*, skoliniuose, garsažodžiuose), pvz., [ˈjɑ̂ʊtʲʊs] ~ *jaučius*, [ˈgɑ̂i.dʲɔ] ~ *gaidžiu*; 7) būdinga galūnių redukcija, pvz., [ˈmɛ.t] ~ *meta*, [ˈdɛi.nɑ] ~ *dieną*. Plūngės šnekta kartu su kitais šiaurės žemaičiais ir dalimi pietų žemaičių patenka į visuotinio kirčio atitraukimo plotą, kai kirtis atitraukiamas nuo trumpos ar ilgos tvirtagalės galūnės į bet kokio ilgumo pirmąjį skiemenį.

Pagrindinis skiriamasis Plūngės šnektos (kaip ir kitų šiaurės žemaičių kretingiškių patarmės šnektų) požymis nuo kaimyninės šiaurės žemaičių telšiškių patarmės yra regresyvinės negalūninių

trumpųjų balsių *u, i* asimiliacijos nebuvimas (plačiau žr. Girdenis, Zinkevičius 1966, 142; LKTCh 2004, 235–239; Zinkevičius 1966, 14, 61–66). Būtent Alekso Girdenio ir Zigmo Zinkevičiaus lietuvių tarmių kasifikacijoje pagal šį požymį skiriamos šiaurės žemaičių patarmės. Antano Baranausko ir Antano Salio tarmių klasifikacijose šiaurės žemaičiai nebuvo skiriami į patarmes (žr. Salys 1933, žemėlapis įklija; Salys 1992, 30–36; Geržotaitė 2014, II žemėlapis ir komentaras). Taigi regresyvinės balsių asimiliacijos reikšmė (kaip pagrindinės patarmes diferencijuojančios ypatybės) išryškėja tik XX a. viduryje.

Regresyvinės balsių asimiliacijos esmė – trumpųjų negalūninių *u, i* tarimas prieš trumpuosius ir ilguosius aukštutinio pakilimo balsius. Kretingiškių atveju balsiai platinami kaip ir prieš kitus balsius, pvz., [s̘k^l] ~ *suki*, [s̘k̘] ~ *suku*, [p̘l^l] ~ *pili*, [p̘l̘] ~ *pilu*, o telšiškiei prieš aukštutinio pakilimo balsius išlaiko siaurus *u, i*, plg., [s̘k^l], [s̘k̘], [p̘l^l], [p̘l̘]. Pabrėžtina, kad balsio *i* asimiliacija vyksta tik prieš minkštąjį priebalsį. Nors esama įvairavimo, tačiau asimiliacija gali vykti ir tais atvejais, kai balsiai *u, i* įeina į dvigarsių *ul, ur, il, ir*, dvibalsio *ui* sudėtį (plg. Zinkevičius 1966, žemėl. Nr. 70, 515, žemėl. Nr. 71, 516; LKTCh 2004, 235; LKA II 1982, 38–40, žemėl. Nr. 20, žemėl. Nr. 21) arba yra kitos kilmės:

- 1) dvigarsiuose [ɔn], [ɔm], [ɛn], [ɛm] iš *an, am, en, em*, pvz., [gun,dr̘s] ~ *gandrus*, [s̘m^lt̘s] ~ *samtis*, [p̘l̘^lk̘^lũ:] ~ *penkių*, [g̘m^lb̘^lʋ] ~ *gembų* (teigiama, kad asimiliacijos nesama rytinėje dalyje ir daug kur pietvakariniuose pakraščiuose (LKTCh 2004, 238), (Zinkevičius 1966, žemėl. Nr. 67, 512, žemėl. Nr. 68, 513);
- 2) ilgieji [ɔ:], [ɛ:] iš *ą, ę*, pvz., [ʒũ:s̘] ~ *žąsį*, [s̘p̘r̘^lũ:s̘^l] ~ *spręsi* (vidurinėje ir šiaurinėje dalyje siaurinami (LKTCh 2004, 239), (Zinkevičius 1966, žemėl. Nr. 49, 494), (LKA II 1982, žemėl. Nr. 44) ir [ɔʋ], [ɛɪ], pvz., [ʒũ:ũs̘], [s̘p̘r̘^lũ:s̘^l] (veikiami asimiliacijos ploto šiaurės rytuose ir šiaurės vakaruose (LKTCh 2004, 239);
- 3) dvibalsiuose [ɛɪ], [ɔʋ] iš *ie, uo*, pvz., [v̘ũt̘] ~ *viety*, [s̘ũl̘ʋ] ~ *suolus* (kai kur paveikti asimiliacijos (LKTCh 2004, 236), visame plote gali būti kaitaliojama (Zinkevičius 1966, žemėl. Nr. 58, 503, žemėl. Nr. 59, 504, žemėl. Nr. 61, 506).

Nurodoma, kad asimiliacijos (ne)buvimas, paplitimas gali skirtis priklausomai nuo priegaidės, kirčiavimo ypatumų, pvz., kamieno *u, i* tvirtapradžiuose *ul, ur, il, ir, ui* ir tvirtagaliuose *ul, ur, il, ir* (plg. LKA II 1982, žemėl. Nr. 20, Nr. 21), tvirtagaliai ir tvirtapradžiai *am, an* (plg. LKA II 1982, žemėl. Nr. 68, Nr. 69; Rokaitė 1961, 153), [ɔ:], [ɛ:] iš *ą, ę* (plg. LKA II 1982, žemėl. Nr. 44, Nr. 45; Rokaitė 1961, 147), galimai skiriasi tvirtagaliai ir tvirtapradžiai *em, en*¹. Dėl

¹ LKA II žemėlapiuose (Nr. 70, Nr. 71), vaizduojančiuose dvigarsių *em, en* atliepimą, regresyvinės balsių asimiliacijos atvejai nėra pažymėti, tačiau komentaruose teigiama, kad šiaurinėse šnektose jos esama. Asimiliaciją iliustruojantys pavyzdžiai užrašyti ne iš visų punktų, todėl plotą galima vertinti tik kaip apytikrį, maždaug atitinkantį tvirtagalių ir tvirtapradžių *am, an* (žemėl. Nr. 68, Nr. 69) asimiliaciją (LKA II 1982, 87). Taigi galimai, kaip *am, an* atveju, nuo priegaidės priklauso ir *em, en* formų, (ne)veikiamų asimiliacijos, paplitimas.

kirčiavimo ypatumų kai kuriose vietovėse asimiliacija kartais gali nepaveikti ir *u*, *i* (Rokaitė 1961, 151–152). Taigi asimiliacija nėra vienalytis ir nevarijuojantis reiškinys.

Apibendrinus regresyvinės balsių asimiliacijos atvejus, Plūngės šnekte gali nepaplatėti sporadiškai kirčiuoti pusilgiai *i*, *u* (LKA II 1982, 38); negalūniniai balsiai *u*, *i*, taip pat įeinantys į dvigarsių *ul*, *ur*, *il*, *ir* sudėtį gali būti veikiami asimiliacijos (nors šis faktas nėra plačiau pakomentuotas, tai matyti žemėlapiuose, žr. Zinkevičius 1966, žemėl. Nr. 19, 464, žemėl. Nr. 70, 515, žemėl. Nr. 71, 516); asimiliacija taip pat galėtų vykti dvibalsiuose [ɛɪ], [ɔʊ] iš *ie*, *uo* (Zinkevičius 1966, žemėl. Nr. 58, 503, žemėl. Nr. 59, 504, žemėl. Nr. 61, 506). Pabrėžtina, kad bent jau kai kuriose šiaurės žemaičių kretingiškių šnektose esama tam tikros regresyvinės balsių asimiliacijos, pvz., Kulių, Budrių, Darbėnų šnektose, tačiau asimiliacijos rezultatas yra tik tos pačios fonemos variantas, bet ne nauja fonema, kaip telšiškių atveju (Babickienė 1991, 15); išlikusius asimiliacijos pėdsakus parodė ir centrinės šiaurės žemaičių kretingiškių tarmės tekstai (Babickienė, Jasiūnaitė, Pečeliūnaitė, Bagužytė 2007, 11). Išanalizavus XX a. 7-to dešimtmečio rankraštinių šaltinių duomenis, Plūngė laikytina gana dvilype šnekta – atveju, kai *i*, *u* yra siauri dėl asimiliacijos, ir atveju, kai nepaplatėję prieš aukštutinio pakilimo garsus, t. y. nepaveikti asimiliacijos, bendra suma yra beveik vienoda (Vyniautaitė 2018, 144–145, 156–158).

Naujausi kiekybiniai žemaičių ploto tyrimai rodo, kad šiaurės žemaičiai laikytini homogeniška patarme, tarp kretingiškių ir telšiškių patarmių neišryškėja esminiai skirtumai, taigi pagrindinė skiriamoji ypatybė – regresyvinė balsių asimiliacija – reikšminga tik kai kuriais atvejais, tačiau didelės įtakos patarmių diferenciacijai neturi (plačiau žr. Mikulėnienė, Čepaitienė, Bakšienė ir kt. 2019, 229–270, 312)

Šio straipsnio tikslas – remiantis dialektometrijos metodais, aptarti Plūngės geolektą regresyvinės balsių *i*, *u* asimiliacijos požiūriu.

Išsikelti uždaviniai: 1) aptarti regresyvinės balsių asimiliacijos atvejus; 2) išanalizuoti kiekybiškai dialektometrijos metodais apdorotą medžiagą; 3) išryškinti skirtingų kartų pateikėjų kalbinius panašumus ir skirtumus.

Tiriamąją medžiagą sudaro 2019 m. ekspedicijos Plūngės apylinkėse duomenys: apie 9 val. garso įrašų ir 57 sakiniai, tarmiškai įskaityti pateikėjų. Tyrimui pasirinkti 6 žodžiai, kuriuose gali vykti regresyvinė balsių asimiliacija, t. y. žodžiai su balsiais *i*, *u* kirčiuotoje, nekirčiuotoje ir atitrauktinį kirtį turinčioje pozicijose, žr. 1 lentelę. Žodžiai sutranskribuoti tarptautine fonetine abėcėle (TFA, angl. *International Phonetic Alphabet*), pritaikyta lietuvių tarmėms (plačiau žr. Bakšienė, Čepaitienė 2017, 105–135; Bakšienė, Čepaitienė 2017a, 203–229; Mikulėnienė, Čepaitienė, Bakšienė ir kt. 2019, 28–64).

1 lentelė. Tyrimo medžiaga

	i			u		
	Kirčiuotoje pozicijoje	Turintis atitrauktinį kirtį	Nekirčiuotoje pozicijoje	Kirčiuotoje pozicijoje	Turintis atitrauktinį kirtį	Nekirčiuotoje pozicijoje
	<i>naminj</i>	<i>vinis</i>	<i>darbininkus</i>	<i>durys</i>	<i>šunis</i>	<i>kurkuly</i>
JAUN_1	na'm'ɛ'n'ɪ	'v'ɪ,n'ɪs	'dar'b'ɪ,n'ɪnʲ,kʊs	'dɔ'r'ɪs	'ʃʊ,n'ɪs	'kʊrkʊ,lʊ:
JAUN_2	nɔ'm'ɛ'n'ɪ	'v'ɛ,n'ɪs	'dar'b'ɪ,n'ɪnʲ,kʊs	'dɔ'r'ɪs	'ʃɔ,n'ɪs	'kɔrkɔ,l'ʊ:
JAUN_3	nɔ'm'ɛ'n'ɪ	'v'ɪ,n'ɪs	'dar'b'ɪ,n'ɪnʲ,kʊs	'dɔ'r'ɪs	'ʃʊ,n'ɪs	'kʊrkʊ,lʊ:
VID_1	nɔ'm'ɛ'n'ɪ	'v'ɛ,n'ɪs	'dar'b'ɪ,n'ɪnʲ,kʊs	'dɔ'r'ɪs	'ʃʊ,n'ɪs	'kɔrkɔ,lʊ:
VID_2	nɔ'm'ɛ'n'ɪ	'v'ɛ,n'ɪs	'dar'b'ɪ,n'ɪnʲ,kʊs	'dɔ'r'ɪs	'ʃʊ,n'ɪs	'kɔrkɔ,lʊ:
VID_3	nɔ'm'ɛ'n'ɪ	'v'ɪ,n'ɪs	'dar'b'ɪ,n'ɪnʲ,kʊs	'dɔ'r'ɪs	'ʃɔ,n'ɪs	'kʊrkʊ,lʊ:
VYR_1	nɔ'm'ɛ'n'ɪ	'v'ɛ,n'ɪs	'dar'b'ɪ,n'ɪnʲ,kʊs	'dɔ'r'ɪs	'ʃɔ,n'ɪs	'kɔrkɔ,lʊ:
VYR_2	nɔ'm'ɛ'n'ɪ	'v'ɛ,n'ɪs	'dar'b'ɪ,n'ɪnʲ,kʊs	'dɔ'r'ɪs	'ʃɔ,n'ɪs	'kɔrkɔ,lʊ:
VYR_3	nɔ'm'ɛ'n'ɪ	'v'ɛ,n'ɪs	'dar'b'ɪ,n'ɪnʲ,kʊs	'dɔ'r'ɪs	'ʃʊ,n'ɪs	'kɔrkɔ,lʊ:

Iš viso įrašyti devyni skirtingų kartų pateikėjai: trys jaunesniosios (iki 30 m.), trys vidurinės (31–49 m.), trys vyresniosios (50 m. ir vyresni). Medžiaga rinkta straipsnio autorės – gimtatarmės žemaitės, kaimyninės šiaurės žemaičių telšiškių patarmės atstovės.

Metodika. Naudotasi kompiuterine programa *Gabmap* (žr. Kompiuterinė programa *Gabmap*), kuria dialektometrijos metodais atlikta kiekybinė medžiagos analizė. Kalbinių skirtumų skaičiavimas paremtas Levenšteino atstumu (plačiau žr. Levenshtein 1966, 707–710; Čepaitienė 2018, 56–60). Gauti rezultatai pavaizduoti linijų / spindulių arba tinklų, atskaitos taškų, hierarchinės klasterinės analizės pseudožemėlapiuose. Kadangi geografinio atstumo veiksnys šiame tyrime nėra svarbus, būtent pseudožemėlapiai tiksliausiai atspindi rezultatus (Čepaitienė 2018a, 52).

Linijų / spindulių arba tinklų pseudožemėlapiuose linijomis sujungiami tiriamieji, taip vaizduojant jų tarminius panašumus ir skirtumus (GABMAP 2011, *Differences*).

Atskaitos taškų pseudožemėlapiuose pavaizduoti pasirinktų atskirų tiriamųjų (pažymėti žvaigždute) tarminiai panašumai ir skirtumai (GABMAP 2011, *Reference point maps*).

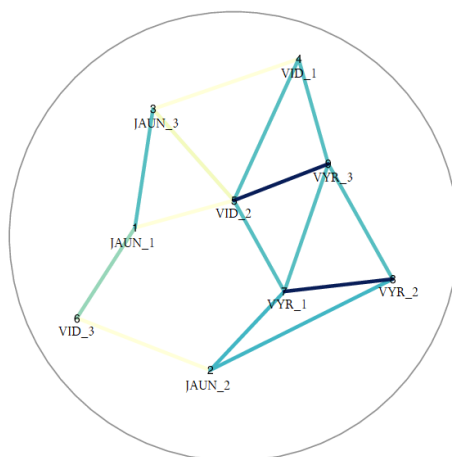
Hierarchinės klasterinės analizės pseudožemėlapiuose duomenys grupuojami tam tikru principu. Į tą patį klasterį jungiami turintys mažiausiai tarminių skirtumų tiriamieji, pasižymintys didesniais skirtumais nuo kitų klasterių narių. Su šios rūšies pseudožemėlapiais pateikiamos dendrogramos, parodančios jungimo į klasterius žingsnius (GABMAP 2011, *Cluster analysis*; Leinonen, Çöltekin, Nerbonne 2016, 75–79; Čepaitienė 2019, 47–48).

Pateikiami ir diferenciniai tarminiai požymiai, pagal kuriuos galima nustatyti variaciją klasterio viduje, skirtumus tarp klasterių.

Šiais kompiuterinės programos *Gabmap* įrankiais atlikta kiekybinė medžiagos analizė teikia galimybę išryškinti tarminius skirtumus tarp įvairių amžiaus grupių pateikėjų, įvertinti požymių reikšmę nagrinėjant tiek mažesnius, tiek didesnius medžiagos kiekius (Čepaitienė 2018, 31, 60).

2. PLUNGĖS GEOLEKTAS DIALEKTOMETRIJOS POŽIŪRIU

LINIJŲ / SPINDULIŲ ARBA TINKLŲ PSEUDOŽEMĖLAPIS. Šiuo žemėlapiu parodomi ryšiai tarp skirtingų kartų pateikėjų. Tamsesnė spalva reiškia stipresnius kalbinius ryšius tarp tiriamųjų, t. y. didesnę panašumą. Stipriausi ryšiai jungia du vyresniosios kartos atstovus VYR_1 su VYR_2 ir vieną vidurinės kartos pateikėją VID_2 su vienu vyresniosios kartos pateikėju VYR_3 (žr. 3 pav.).

3 pav. Tarminiai Plungės (LKA 156) pateikėjų panašumai

Mažiausiai įvairuojančia galima laikyti vyresniąją kartą, kurios atstovų tarpusavio ryšiai ir ryšiai su vidurinės kartos atstovais yra homogeniškesni, pvz., tarp VYR_3 ir VYR_1, VYR_1 ir VYR_2, VID_1 ir VYR_3 fiksuojamos vienodo stiprumo sąsajos.

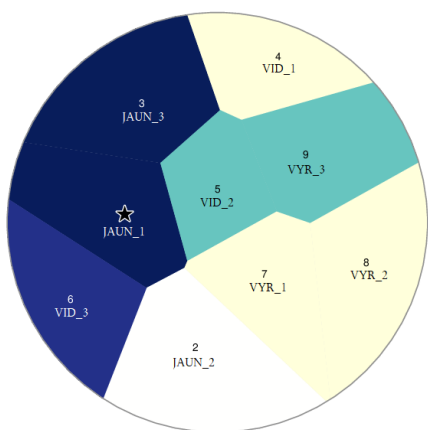
Iš vidurinės kartos atstovų išsiskiria VID_3, kuris savo tarminiais požymiais panašesnis į JAUN_1 negu į kitus vidurinės kartos atstovus ar vyresniąją kartą.

Jaunesniosios kartos išskirtiniu pateikėju galima laikyti JAUN_2, kurį gana stiprūs ryšiai jungia su vyresniosios kartos atstovais (VYR_1 ir VYR_2).

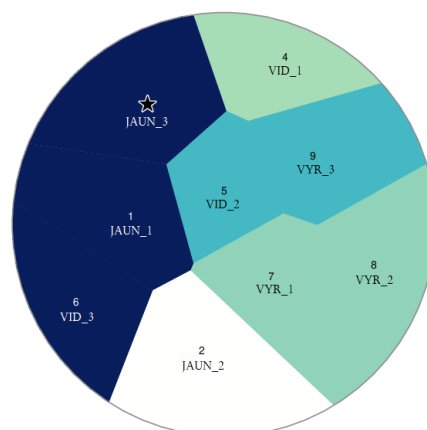
ATSKAITOS TAŠKŲ PSEUDOŽEMĖLAPIAI. Kai atskaitos tašku pasirinktas pateikėjas JAUN_1, išryškėja didžiausias jo panašumas į kitą jaunesniosios kartos atstavą JAUN_3 (žr. 4 pav.). Abiejų pateikėjų tarminės ypatybės sutampa beveik visais atvejais, t. y. penkių tirtų žodžių fonetika nesiskiria. Skirtumo esama tik žodyje *naminį*, kurį pateikėjas JAUN_1 taria ne su žemaičiams tradiciškai įprastu kamienu *num-*, bet su kamienu *nam-*, taip pat neredukuoja galūnės, pvz., [nɑ'm¹ɛ'n¹ɪ] (plg. JAUN_3: [nɑ'm¹ɛ'n¹ɪ]). Vis dėlto pozicijoje, kurioje galėtų vykti regresyvynė balsių asimiliacija, skirtumų nėra, abu jaunuoliai platina *i* prieš aukštutinio pakilimo balsį. Taigi kirčiuotoje pozicijoje pateikėjai išlaiko kretingiškių patarnei būdingą bruožą – regresyvinės balsių asimiliacijos nebuvimą.

Gana didelis pateikėjo JAUN_1 panašumas išryškėja ir su vidurinės kartos atstovu VID_3. Tačiau šiuo atveju, be kamienų *num-* ir *nam-* skirtumų, esama balsio *u* tarimo įvairavimo: jaunesniosios kartos atstovas (JAUN_1) balsį išlaiko siaurą, pvz., [ʃʊ,n¹ɪs] ~ *šunis*, o vidurinės kartos pateikėjas (VID_3) balsį platina, pvz., [ʃɔ,n¹ɪs] ~ *šunis*. Matyti, kad atitrauktinį kirtį turinčioje pozicijoje atsiranda esminis skirtumas, jaunesniosios kartos pateikėjas neišlaiko kretingiškio patarmės atstovo „tapatybės“ – pagrindinio skiriamąjo bruožo – ir elgiasi taip, kaip tradiciškai šiuo atveju elgtūsi telšiškių patarmės vartotojai, taikantys asimiliacijos dėsnį. Pabrėžtina, kad kitose pozicijose regresyvinės balsių asimiliacijos (ne)buvimo atvejai sutampa.

Su kitais tiriamaisiais pateikėjo JAUN_1 tarminiai ryšiai silpnesni, ypač su jaunesniosios kartos pateikėju (JAUN_2), dviem vyresniosios (VYR_1 ir VYR_2) ir vienu vidurinės (VID_1) kartos atstovais.

4 pav. Pateikėjo JAUN_1 tarminiai panašumai su kitais pateikėjais

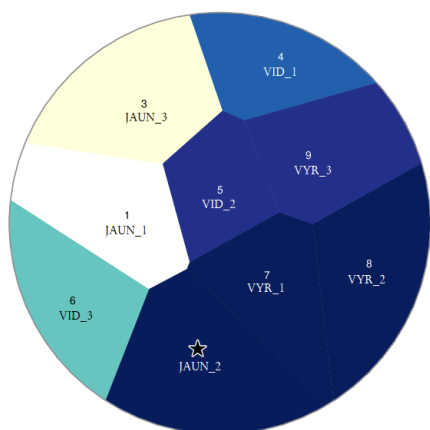

5 pav. Pateikėjo JAUN_3 tarminiai panašumai su kitais pateikėjais

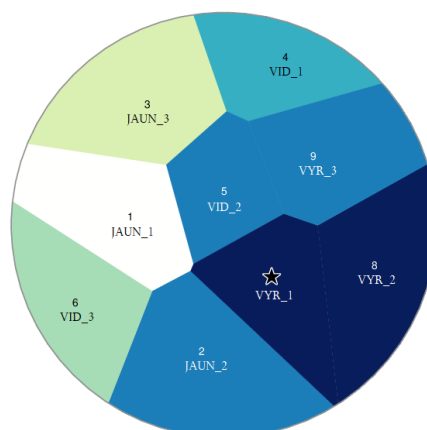
Atskaitos tašku pasirinkus pateikėją JAUN_3, išryškėja panaši situacija kaip ir JAUN_1 atveju, žr. 5 pav. Silpniausi tarminiai ryšiai fiksuojami taip pat su pateikėju JAUN_2. Kiek daugiau sąsajų vaizduojama su pateikėjais VYR_1, VYR_2 ir VID_1 (plg. 4 pav.). Pabrėžtina, kad JAUN_3 su vidurinės kartos atstovu VID_3 sieja vienodo stiprumo ryšiai kaip ir su JAUN_1. Visais atvejais fonetinių ypatybių skirtumų nėra, išskyrus galūnių redukciją (JAUN_3 žodyje *naminį* redukuoja galūnės balsį – [nɔ'm¹ɛ'n¹ɪ], o VID_3 balsį taria be redukcijos, plg. [nɔ'm¹ɛ'n¹ɪ]) ir balsio *u* tarimą žodyje *šunis* – [ʃʊ,n¹ɪs] (JAUN_3), [ʃɔ,n¹ɪs] (VID_3).

Tinklų pseudožemėlapyje pavaizduoti kalbiniai ryšiai rodo, kad labiausiai iš jaunuolių respondentų išsiskiria JAUN_2. Atskaitos tašku laikant būtent šį pateikėją, faktas apie nepanašumą į kitus jaunesniosios kartos respondentus pasitvirtina (žr. 6 pav.). Fiksuojami septyni skirtumai, iš kurių trys yra dėl regresyvinės balsių asimiliacijos žodžiuose *vinis*, *šunis*, *kurkulų*: [v¹ɛ,n¹ɪs], [ʃɔ,n¹ɪs], [kɔrkɔ,l¹ũ:] (JAUN_2); [v¹ɪ,n¹ɪs], [ʃʊ,n¹ɪs], [kɔrkɔ,l¹ũ:] (JAUN_1 ir JAUN_3). Žodyje *kurkulų* esama ir dar vieno skirtumo – JAUN_2 minkština priebalsį *l*, o kiti jaunuoliai to nedaro.

Tarminis (ne)panašumas yra abipusis – kaip minėta, jaunuolių JAUN_1 ir JAUN_3 kalba mažiausiai sąsajų turi su trečiu jaunesniosios kartos atstovu JAUN_2.

6 pav. Pateikėjo JAUN_2 tarminiai panašumai su kitais pateikėjais

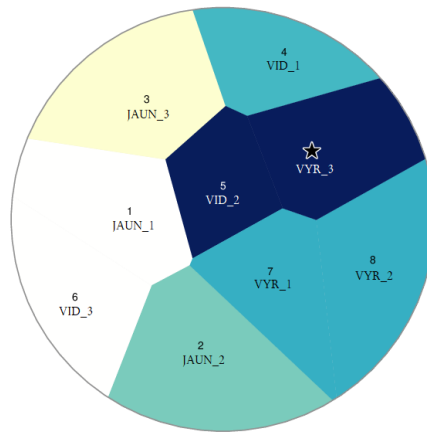
7 pav. Pateikėjo VYR_1 tarminiai panašumai su kitais pateikėjais

Didžiausias JAUN_2 panašumas fiksuojamas su vyresniosios kartos atstovais VYR_1 ir VYR_2. Visais atvejais fonetinės ypatybės sutampa, skirtumų yra tik galūnių redukcijoje, plg. žodžius *naminį*, *durys*: [nɔ'm^lɛ'n^li] (JAUN_2 galūnės netrumpina), [nɔ'm^lɛ'n^li] (VYR_1 ir VYR_2 galūnės balsį trumpina); ['dɔ'r^lɪs] (JAUN_2 tarime galūnių redukcija fiksuojama), ['dɔ'r^lɪs] (VYR_1 ir VYR_2 taria be galūnių redukcijos). Reikšminga, kad šie skirtumai nežymūs, regresyvinės balsių asimiliacijos požiūriu šių trijų pateikėjų fonetika sutampa, išlaikomas kretingiškių patarmės pagrindinis skirtumas – asimiliacijos nebuvimas. Tik vienu atveju, kai balsis *i* neturi kirčio, veikia regresyvinė balsių asimiliacija: ['dar^lb^lɪ,n^lɪŋ,kɔs] ~ *darbininkus*. Šią formą vienodai taria apskritai visų kartų pateikėjai.

VYR_1 ir VYR_2 pateikėjai laikytini homogeniškiausiais, jų fonetika visiškai sutampa, taigi visiškai vienodi ir ryšiai su kitais tiriamaisiais (dėl šios priežasties pateikiamas tik vienas (VYR_1) pseudožemėlapis, žr. 7 pav.). Šie vyresniosios kartos atstovai mažiausiai kalbinių ryšių turi su jaunesniosios kartos pateikėjais JAUN_1 ir JAUN_3. Su respondentu JAUN_1 esama mažiau sąsajų negu su JAUN_3. Tai lemia žodžio *naminį* tarimas, plg. [nɔ'm^lɛ'n^li] (JAUN_1) ir [nɔ'm^lɛ'n^li] (VYR_1, VYR_2 ir JAUN_3). Kiti skirtumai yra tokie patys.

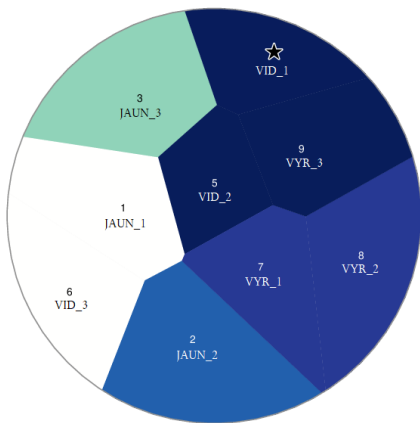
Pabrėžtina, kad didelis tarminis panašumas pateikėjus VYR_1 ir VYR_2 sieja su trijų skirtingų kartų atstovais: JAUN_2, VID_2, VYR_3. Skirtingo amžiaus respondentai rodo, kad vartojamos tarminės ypatybės iš esmės yra būdingos visoms kartoms.

Pateikėjo VYR_3 ir vidurinės kartos atstovo VID_2 tarminiai požymiai yra visiškai vienodi, atitinkamai vienodi ir pseudožemėlapiuose vaizduojami ryšiai (dėl šios priežasties pateikiamas tik pateikėjo VYR_3 pseudožemėlapis, žr. 8 pav.).

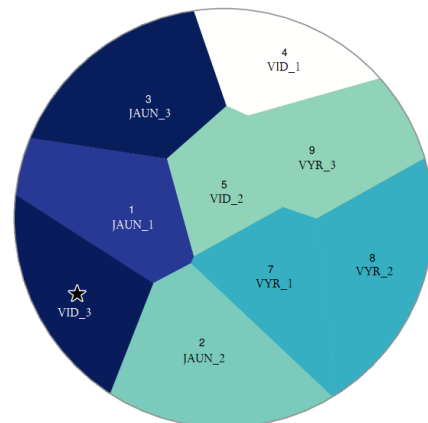

8 pav. Pateikėjo VYR_3 tarminiai panašumai su kitais pateikėjais

Fiksuojamas skirtingas panašumo lygis su jauniausiąja karta, iš kurios atstovų tarminėmis ypatybėmis artimiausias yra JAUN_2, bet panašumas nėra labai didelis. Iš esmės vienodas panašumo lygis yra su kitais vyresniosios kartos pateikėjais (VYR_1, VYR_2) ir pateikėju VID_1. Su vidurinei kartai priklausančiu respondentu VID_3 kalbinių sąsajų esama mažiausiai (kaip ir su JAUN_1). Nepanašumą lemia fonetiniai skirtumai, atsiradę dėl regresyvinės balsių asimiliacijos. Pateikėjas VID_3 su asimiliacija taria kai kurias formas, pvz., [v¹ɪ,n¹ɪs] ~ *vinis*, [k¹ɔrkɔ¹lū:] ~ *kurkulų* (VID_3), o VYR_3 ir VID_2 balsių neasimiluoja – [v¹ɛ,n¹ɪs], [k¹ɔrkɔ¹lū:] (VYR_3, VID_2). Formos *vinis* ir *šunis* turi atitrauktinį kirtį, formoje *kurkulų* balsis *u* yra nekirčiuotoje pozicijoje. Taigi šiuo atveju įvairavimo nėra pozicijose, kurios kirčiuotos neatitrauktinium kirtiu.

9 pav. Pateikėjo VID_1 tarminiai panašumai su kitais pateikėjais

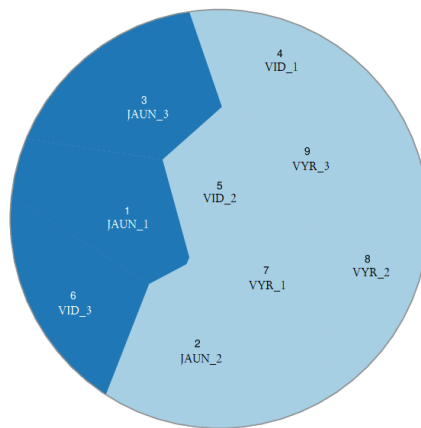

10 pav. Pateikėjo VID_3 tarminiai panašumai su kitais pateikėjais

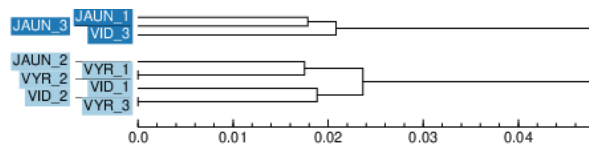
Vidurinės kartos pateikėjo tarminius panašumus iliustruojantis pseudožemėlapis (žr. 9 pav.) rodo, kad didžiausias panašumas pateikėją VID_1 sieja su VYR_3 ir vidurinės kartos atstovu VID_2, tačiau su kitu vidurinės kartos pateikėju (VID_3) sąsajų esama mažiausiai. Nepanašumą galima apibūdinti kaip abipusį, nes, atskaitos tašku pasirinkus respondentą VID_3, išryškėja, kad silpniausi tarminiai ryšiai yra su pateikėju VID_1 (žr. 10 pav.). Kai kurie skirtumai yra nulemti

regresyvinės balsių asimiliacijos, pvz., [v'ɛ̃,n'ɪs] ~ *vinis* (VID_1), [v'ɪ,n'ɪs] (VID_3); [kɔrkɔ,lū:] ~ *kurkuly* (VID_1), [kɔrkɔ,lū:] (VID_3); [ʃɔ,n'ɪs] ~ *šunis* (VID_1), [ʃɔ,n'ɪs] (VID_3). Kiti skirtumai yra atsiradę dėl galūnių redukcijos, pvz., [nɔ'm'ɛ̃'n'ɪ] ~ *naminį* (VID_1), [nɔ'm'ɛ̃'n'ɪ] (VID_3); [dɔr'ɪs] ~ *durys* (VID_1), [dɔr'ɪs] (VID_3); [ʃɔ,n'ɪs] ~ *šunis* (VID_1), [ʃɔ,n'ɪs] (VID_3).

KLASTERINĖ ANALIZĖ IR DIFERENCINIAI TARMINIAI POŽYMAI. Sugrupavus pateikėjus į du klasterius, pateikėjai JAUN_1, JAUN_3 ir VID_3 sudaro vieną grupę (žymima mėlyna spalva), o likę respondentai – antrą (žymima žydra spalva) (žr. 11 pav.). Šių trijų respondentų ryškesnį tarpusavio panašumą ir didesnius skirtumus nuo likusių tiriamųjų taip pat parodė linijų / spindulių arba tinklų pseudožemėlapis (plg. 3 pav.).

11 pav. Plūngės (LKA 156) punkto tiriamųjų grupavimasis pagal vartojamų tarminių ypatybių panašumą. Du klasteriai

12 pav. Dviejų klasterių jungimo dendrograma

12 pav. pateiktoje dendrogramoje matyti, kad abiejų klasterių jungimo žingsniai yra gana panašūs (panašaus ilgio jungiančios atkarpos), tik šiek tiek anksčiau suformuotas mėlynasis klasteris. Šiame klasteryje pirmuoju etapu sujungti jaunosios kartos atstovai JAUN_1 ir JAUN_3, po to prie jų prijungtas vidurinės kartos pateikėjas VID_3. Žydrajame klasteryje pirmiausia sujungti VYR_1 ir VYR_2 (pateikėjų fonetinės ypatybės vienodos, žr. atskaitos taškų pseudožemėlapių analizę) su JAUN_2, šiek tiek vėliau jungiami VYR_3 ir VID_2 (pateikėjų fonetinės ypatybės vienodos) su VID_1. Nemažus skirtumus tarp klasterių rodo jų sujungimo šakos ilgis, besiskiriantis nuo šakų, jungiančių tiek vieno, tiek kito klasterio narius. Duomenys rodo, kad, nors ir nežymiai, bet homogeniškiausiai tarminiu požiūriu galima laikyti du vyresniosios ir vieną jaunesniosios kartos atstovus.

Diferenciniai tarminiai požymiai atskleidžia, kad mėlynojo klasterio pateikėjus labiausiai diferencijuoja regresyvinės balsių asimiliacijos buvimas žodyje *kurkulų*, pvz., [ˈkʊrkʊlʊː], kai balsiai nėra platinami (žr. 2 lentelę). Labai panašiu, netgi šiek tiek aukštesniu klasterių skirtumu balu pasižymi žodžio *vinis* tarimas, kai taip pat veikia asimiliacija, tačiau šiuo atveju ypatybė yra mažiau reprezentatyvi pačiame klasteryje (apskaičiuotas aukštesnis variacijos klasteryje balas) negu žodyje *kurkulų*. Daugiausia variavimo esama tariant žodį *naminį* (dėl kamieno ir galūnių redukcijos skirtumų), tačiau skirtumas tarp klasterių išlieka didesnis negu, pvz., žodžio *durys* atveju, kai variacijos esama mažiau, bet kartu mažesnis yra ir klasterių skirtumas.

2 lentelė. Mėlynojo klasterio diferenciniai tarminiai požymiai

Bendrasis balas ²	Variacija klasteryje ³	Klasterių skirtumas ⁴	Žodis ar diferencinis tarminis požymis
2.066993	-1.102396	0.964597	kurkulų
1.972027	-0.986013	0.986013	vinis
0.674200	-0.786567	-0.112367	durys
-0.155902	-0.000000	-0.155902	šunis
-0.871521	1.045825	0.174304	naminį

Žydrojo klasterio narius labiausiai diferencijuoja žodžių *vinis*, *kurkulų* tarimas, kaip ir mėlynojo klasterio pateikėjų atveju. Dar gana reprezentatyviu požymiu laikomas žodžio *naminį* tarimas (nėra kamieno variacijos), kuris mažiau įvairuoja negu mėlynajame klasteryje (žr. 3 lentelę). Pabrėžtina, kad regresyvinės balsių asimiliacijos požiūriu visi pateikėjai kirčiuotoje pozicijoje platina balsį *i*, taigi nėra jokių skirtumų.

3 lentelė. Žydrojo klasterio diferenciniai tarminiai požymiai

Bendrasis balas	Variacija klasteryje	Klasterių skirtumas	Žodis ar diferencinis tarminis požymis
1.972027	-0.986013	0.986013	vinis
1.901633	-0.937037	0.964597	kurkulų
0.592634	-0.418330	0.174304	naminį
-0.342985	0.187083	-0.155902	šunis
-0.404520	0.292153	-0.112367	durys

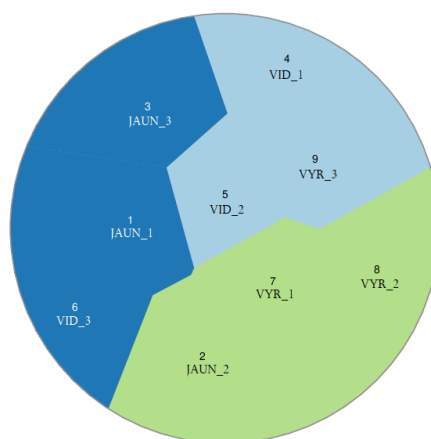
Tiriamuosius sugrupavus į tris klasterius, vienas klasteris lieka nepakitęs – grupuojami pateikėjai JAUN_1, JAUN_3 ir VID_3. Antrąjį klasterį sudaro du vidurinės kartos respondentai

² *Bendrasis balas* rodo skirtumą tarp balų, pateikiamų laukeliuose *Variacija klasteryje* ir *Klasterių skirtumas*.

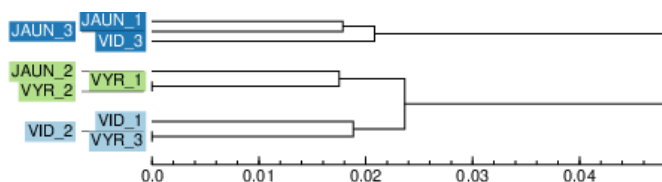
³ Žemesnis balas rodo reprezentatyvesnį skiriamąjį požymį.

⁴ Šie balai žymi pasirinkto klasterio ir kitų tiriamųjų skirtumus. Aukštesnis balas reiškia ryškesnį skiriamąjį požymį.

VID_1, VID_2 ir vienas vyresniosios kartos atstovas VYR_3, trečiąjį – pateikėjai VYR_1, VYR_2 ir JAUN_2 (žr. 13 ir 14 pav.).

13 pav. Plūngės (LKA 156) punkto tiriamųjų grupavimasis pagal vartojamų tarminių ypatybių panašumą. Trys klasteriai

14 pav. Trijų klasterių jungimo dendrograma

Kiekvieno klasterio pagrindą sudaro tos pačios kartos atstovai, todėl šiuo atveju galima išvelgti ryškesnę pasiskirstymą pagal kartas.

Mėlynojo klasterio diferenciniai skirtumai nepakito, yra tokie patys kaip ir skirstant į du klasterius. Pateikėjus labiausiai diferencijuoja žodžiai *vinis*, *kurkulų*, kurių balsius veikia regresyvinė balsių asimiliacija, o didžiausiu variantiškumu pasižymi žodžio *naminį* fonetinės ypatybės. Žydrojo klasterio pateikėjų kalbiniai skirtumai nuo kitų klasterių nėra ryškūs, taigi vartojamos ypatybės labai panašios (žr. 4 lentelę). Reprezentatyviausias ir visai nevarijuojantis pačiame klasteryje yra žodžio *kurkulų* tarimas: [ˈkɔrkɔːlũː] (tariama be regresyvinės balsių asimiliacijos). Apskritai asimiliacijos požiūriu visus žodžius šio klasterio nariai taria vienodai.

4 lentelė. Žydrojo klasterio diferenciniai tarminiai požymiai

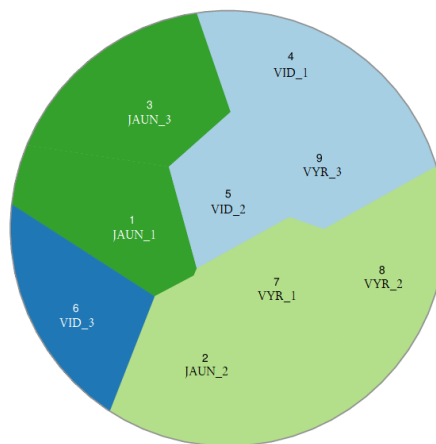
Bendras balas	Variacija klasteryje	Klasterių skirtumas	Žodis ar diferencinis tarminis požymis
1.074836	-1.102396	-0.027560	kurkulų
0.986013	-0.986013	0.000000	vinis
0.935414	-0.623610	0.311805	šunis
0.174304	-0.348608	-0.174304	naminį
-0.561833	0.561833	0.000000	durys

Žalsvojo klasterio pateikėjus (VYR_1, VYR_2, JAUN_2) labiausiai sieja žodžio *šunis* tarimas (žr. 5 lentelę). Pabrėžtina, kad tariama be regresyvinės balsių asimiliacijos. Būtent šis žodis labiausiai skiria klasterį nuo kitų klasterių.

5 lentelė. Žalsvojo klasterio diferenciniai tarminiai požymiai

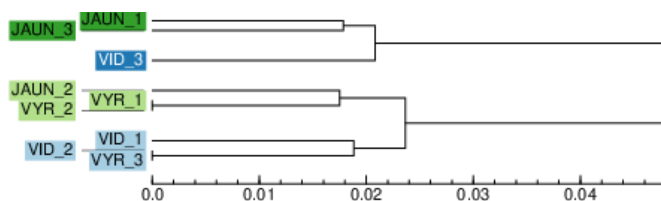
Bendrasis balas	Variacija klasteryje	Klasterių skirtumas	Žodis ar diferencinis tarminis požymis
1.714926	-1.247219	0.467707	šunis
0.986013	-0.986013	0.000000	vinis
0.826797	-0.771677	0.055120	kurkulų
0.232406	-0.348608	-0.116203	naminį
-0.561833	0.561833	0.000000	durys

Pateikėjus grupuojant į keturis klasterius, pakinta JAUN_1, JAUN_3 ir VID_3 klasteris. Respondentai JAUN_1, JAUN_3 sudaro atskirą klasterį, taip pat atskirą klasterį sudaro VID_3 (žr. 15 ir 16 pav.). Pateikėjų JAUN_1 ir JAUN_3 didesnę tarpusavio panašumą įrodė atskaitos taškų pseudožemėlapių rezultatai.

15 pav. Plūngės (LKA 156) punkto tiriamųjų grupavimasis pagal vartojamų tarminių ypatybių panašumą.

Keturi klasteriai

16 pav. Keturių klasterių jungimo dendrograma

Sudarančius klasterį jaunosios kartos atstovus (JAUN_1 ir JAUN_3) labiausiai sieja žodžių *šunis*, *kurkulų*, *vinis* tarimas, t. y. esama mažiausiai variacijos klasteryje (žr. 6 lentelę). Tačiau ryškesniu skiriamuoju klasterio požymiu negu kiti laikomas žodžio *vinis* tarimas.

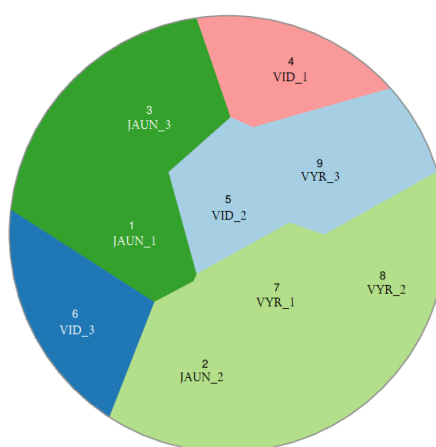
Kai klasterį sudaro tik vienas respondentas, diferenciniai požymiai nėra apskaičiuojami. Vis dėlto iš linijų / spindulių arba tinklų pseudožemėlapių ir atskaitos taškų pseudožemėlapių analizės paaiškėjo, kad pateikėjas VID_3 turi mažiau panašumų su respondentais JAUN_1 ir JAUN_3.

Klasterio, kurį sudaro pateikėjai VID_1, VID_2, VYR_3, ir klasterio, į kurį patenka pateikėjai VYR_1, VYR_2, JAUN_2, duomenys išlieka nepakitę, rezultatai lygūs grupavimo į tris klasterius rezultatams.

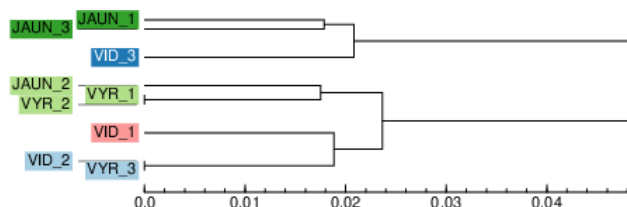
6 lentelė. Žaliojo klasterio diferenciniai tarminiai požymiai

Bendras balas	Variacija klasteryje	Klasterių skirtumas	Žodis ar diferencinis tarminis požymis
1.771708	-1.102396	0.669312	kurkulų
1.690309	-0.986013	0.704295	vinis
1.202675	-1.247219	-0.044544	šunis
0.577886	-0.786567	-0.208681	durys
-1.568739	2.091651	0.522912	naminį

Skirstymas į penkis klasterius rodo, kad nuo prieš tai buvusio pateikėjų VID_1, VID_2 ir VYR_3 klasterio atskyla vienas vidurinės kartos atstovas VID_1 (žr. 17 ir 18 pav.). Taigi šiuo atveju homogeniškesni yra ne tos pačios (vidurinės) kartos atstovai, bet skirtingų.

17 pav. Plūngės (LKA 156) punkto tiriamųjų grupavimasis pagal vartojamų tarminių ypatybių panašumą. Penki klasteriai

18 pav. Penkių klasterių jungimo dendrograma

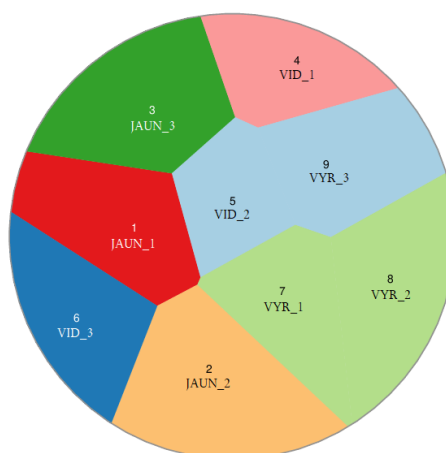
Kaip minėta, pateikėjų VID_2 ir VYR_3 fonetinės ypatybės yra vienodos, todėl ir skirtumų nesama, nors, apskaičiavus diferencinius tarminius požymius, fiksuojamas tam tikras nežymus variavimas (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Žydrojo klasterio diferenciniai tarminiai požymiai

Bendrasis balas	Variacija klasteryje	Klasterių skirtumas	Žodis ar diferencinis tarminis požymis
1.202675	-1.247219	-0.044544	šunis
0.921288	-1.102396	-0.181108	kurkulų
0.896421	-1.045825	-0.149404	naminį
0.845154	-0.986013	-0.140859	vinis
0.577886	-0.786567	-0.208681	durys

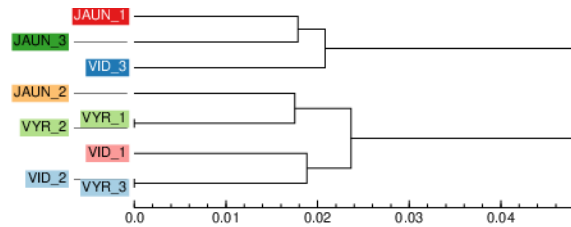
Grupuojant tiriamuosius į šešis klasterius, skirtingus klasterius sudaro pateikėjai JAUN_1 ir JAUN_3. Kitokių pasikeitimų nėra, žalsvojo klasterio (VYR_1, VYR_2, JAUN_2) diferenciniai skirtumai lieka tokie patys kaip ir trinarėje klasterizacijoje, o žydrojo klasterio (VID_2, VYR_3) – kaip grupuojant į penkis klasterius.

Septynnaris skirstymas įrodo homogeniškiausius esant pateikėjus VID_2 ir VID_3 bei VYR_1 ir VYR_2 kurie dabar, atsiskyrus pateikėjui JAUN_2, sudaro atskirą klasterį (žr. 19 ir 20 pav.).

19 pav. Plūngės (LKA 156) punkto tiriamųjų grupavimasis pagal vartojamų tarminių ypatybių panašumą.

Septyni klasteriai

20 pav. Septynių klasterių jungimo dendrograma

Tai, kad nuo trinarėje klasterizacijoje susiformavusio klasterio respondentas JAUN_2 atskiriamas tik esant septyniems klasteriams, rodo gana didelį šių pateikėjų homogeniškumą.

Žalsvojo klasterio diferenciniai tarminiai požymiai šiek tiek pakito, tačiau žemi klasterių skirtumo balai atskleidžia panašumą su kitais tiriamaisiais (žr. 8 lentelę). Žydrojo klasterio (VID_2, VYR_3) duomenys lieka tokie patys kaip ir grupuojant į 5 klasterius.

8 lentelė. Žalsvojo klasterio diferenciniai tarminiai požymiai

Bendrasis balas	Variacija klasteryje	Klasterių skirtumas	Žodis ar diferencinis tarminis požymis
1.469937	-1.247219	0.222718	šunis
1.045825	-1.045825	0.000000	naminį
0.921288	-1.102396	-0.181108	kurkulų
0.845154	-0.986013	-0.140859	vinis
0.577886	-0.786567	-0.208681	durys

3. IŠVADOS

Kiekybiškai išanalizavus Plūngės punkto (LKA 156) tarminę medžiagą, galima daryti tokias išvadas:

1. Dialektometrijos metodais atlikta analizė įrodo visų trijų kartų atstovų vartojamo tarminio varianto homogeniškumą. Tarminių ypatybių, kurios iliustruojamos tirti pasirinktuose žodžiuose, vartojimas skiriasi mažai. Tikėtina, kad, pasirinkus analizuoti daugiau tarminių ypatybių, kurias atspindėtų didesnis medžiagos kiekis, skirtumų būtų taip pat daugiau.

2. Fiksuojami galūnių redukcijos, žodžio kamieno, priebalsių minkštinimo skirtumai, tačiau daugeliu atvejų svarbiausia varijuojančia ypatybe tampa regresyvinė balsių *i*, *u* asimiliacija – pagrindinis skiriamasis šiaurės žemaičių telšiškių ir kretingiškių patarnių požymis.

3. Plūngės šnektos duomenys rodo, kad skirtingose pozicijose (kirčiuotoje, turinčioje atitrauktinį kirtį ir nekirčiuotoje) esama atvejų, kai balsiai *i*, *u* siaurinami, kitaip tariant, yra veikiami regresyvinės balsių asimiliacijos. Kai balsiai kirčiuoti, visų kartų pateikėjai juos taria be regresyvinės balsių asimiliacijos. Kai balsis *i* yra nekirčiuotas, jis asimiliuojamas, o balsį *u* siauriai taria jau tik trečdalis pateikėjų – du jaunesniosios kartos ir vienas vidurinės. Galimai šiuo atveju įtakos turi būtent jaunesnis amžius. Dvejopai elgiamasi tais atvejais, kai balsiai gauna atitrauktinį

kirtį. Abiejų balsių tarimo atvejai yra apylygiai – tik šiek tiek mažesnės dalies pateikėjų tariami siaurai, kita dalis respondentų balsius platina. Taigi regresyvinės balsių *i*, *u* asimiliacijos (ne)veikimui didelės įtakos turi kirtis.

4. Pagrindinio skiriamąjo šiaurės žemaičių telšiškių ir kretingiškių bruožo išlaikymas, nors ir nenuoseklus, leistų prognozuoti, kad Plūngės kalbinis patarmės savitumas galėtų konkuruoti su Telšių kalbiniu kodu – žemaičių regiolekto pagrindu – ar pats regiolektas būti / tapti dvibranduoliu (patvirtinti šiam teiginiui dar reikia išsamesnių tyrimų, paremtų daugiaaspekčiu tyrimo modeliu). Regresyvinės balsių asimiliacijos veikimas Plūngės šnektoje, apskritai geolektinėje zonoje, kartu gali būti panašėjimo į šiaurės žemaičius telšiškius įrodymas ir asimiliacijos, kaip skiriamosios patarmių ypatybės, reikšmės mažėjimo ženklas.

Literatūra

Aliūkaitė, Daiva, Rima Bakšienė, Jurgita Jaroslaviėnė, Gintarė Judžentytė, Asta Leskauskaitė, Jūratė Lubienė, Violeta Meiliūnaitė, Dalia Pakalniškienė, Vilija Ragaišienė, Regina Rinkauskienė, Janina Švambarytė-Valužienė, Jolita Urbanavičienė, Daiva Vaišnienė 2014, Punktų tinklo tankis geolingvistinės skirties *aukštaičiai: žemaičiai* požiūriu, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas: žemėlapiai ir jų komentarai*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 129–196.

Aliūkaitė, Daiva, Danguolė Mikulėnienė 2014, Geolektų ir regioninių dialektų formavimosi ypatumai Lietuvoje, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 257–262.

Aliūkaitė, Daiva, Danguolė Mikulėnienė 2014a, Geolingvistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 29–47.

Auer, Peter 2005, Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect standard constellations, *Perspectives on Variation*, eds. Nicole Delbecque, Johan van der Auwera, Dirk Geeraerts, Berlin: Mouton de Gruyter, 7–42.

Auer, Peter 2011, Dialect vs. standard: a typology of scenarios in Europe, *The languages and linguistics of Europe. A comprehensive guide*, eds. B. Kortmann and J. van der Auwera, Berlin: Mouton de Gruyter, 485–500.

Babickienė, Zofija 1991, Regresyvinė balsių asimiliacija kretingiškių šnektose, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 29, 15–25.

- Babickienė, Zofija, Birutė Jasiūnaitė, Angelė Pečeliūnaitė, Rūta Bagužytė 2007, *Centrinė šiaurės žemaičių kretingiškių tarmė: tarmės tekstai su komentarais ir žodynėliu*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Bakšienė, Rima, Agnė Čepaitienė 2017, Tarptautinės fonetinės abėcėlės taikymo lietuvių tarmių garsams galimybės, *Baltistica* 52 (1), 105–135.
- Bakšienė, Rima, Agnė Čepaitienė 2017a, Lietuvių tarmių transkripcija: tradicija ir IPA, *Linguistica Lettica* 25, 203–229.
- Bellmann, Günter 1998, Between Base Dialect and Standard Language, *Folia Linguistica* 32 (1–2), 23–34.
- Berruto, Gaetano 2010, Identifying dimensions of linguistic variation in a language space, *Language and Space*. Vol. I, eds. Peter Auer, Jürgen Erich Schmidt, Berlin and New York: Walter de Gruyter, 226–241.
- Čepaitienė, Agnė 2018, *XXI a. pradžios aukštaičių patarmių kaita: gretinamasis geolingvistinis aspektas*, daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Čepaitienė, Agnė 2018a, Tarmiųjų ypatybių kaita Ramygalos apylinkėse, *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5, sud. Rima Bakšienė, Nadežda Morozova, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 44–75.
- Čepaitienė, Agnė 2019, Pasvalio geolektas: tarminės ypatybės dialektometrijos požiūriu, *Taikomoji kalbotyra* 12, 39–74, prieiga internete: <https://taikomojikalbotyra.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/183/131>.
- GABMAP 2011, *Cluster analysis*, prieiga internete: <https://gabmap.nl/~app/doc/manual/clustering.html>.
- GABMAP 2011, *Differences*, prieiga internete: <https://gabmap.nl/~app/doc/manual/distances.html>.
- GABMAP 2011, *Reference point maps*, prieiga internete: <https://gabmap.nl/~app/doc/manual/distances.html>.
- Geržotaitė, Laura 2014, Antano Baranausko tarmių klasifikacija (rekonstrukcija): žemėlapis ir komentarai, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, II žemėlapis ir komentarai.
- Geržotaitė, Laura, Danguolė Mikulėnienė 2014, Geolektų ir regiolektų formavimasis Lietuvoje: žemėlapis ir komentarai, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, XIII žemėlapis ir komentarai.
- Geržotaitė, Laura, Danguolė Mikulėnienė 2014a, Dabartinė lietuvių tarmių klasifikacija ir *Lietuvių kalbos atlaso* punktai: žemėlapis ir komentarai, *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir*

sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai), sud. Danguolė Mikulėnienė, Violeta Meiliūnaitė. Vilnius: Briedis, I žemėlapis ir komentaras.

Girdenis, Aleksas, Zigmąs Zinkevičius 1966, Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra* 14, 139–147.

Hoppenbrouwers, Cor 1983, Het genus in een Brabants regiolect, *TABU, Bulletin voor Nederlandse Taalkunde* 13, 1–25.

Kompiuterinė programa *Gabmap*, prieiga internete: <https://gabmap.nl/>.

Leinonen Therese, Çağrı Çöltekin, John Nerbonne 2016, Using Gabmap, *Lingua* 178, 71–83.

Levenshtein, Vladimir, Iosifovich 1966, Binary codes capable of correcting deletions, insertions, and reversals, *Soviet Physics-Doklady* 10 (8), 707–710.

LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas I. Leksika* 1977, aut. Elena Grinaveckienė, Aldona Jonaitytė, Jonina Lipskienė, Kazys Morkūnas, Marija Razmukaitė, Birutė Vanagienė, Aloyzas Vidugiris, Vilnius: Mokslas.

LKA II – *Lietuvių kalbos atlasas II. Fonetika* 1982, aut. Elena Grinaveckienė, Aldona Jonaitytė, Jonina Lipskienė, Kazys Morkūnas, Birutė Vanagienė, Aloyzas Vidugiris, Vilnius: Mokslas.

LKTCh – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija* 2004, sud. Rima Bacevičiūtė, Audra Ivanauskienė, Asta Leskauskaitė, Edmundas Trumpa, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Mikulėnienė, Danguolė, Agnė Čepaitienė, Rima Bakšienė, Laura Geržotaitė, Daiva Kardelytė-Grinevičienė, Asta Leskauskaitė, Violeta Meiliūnaitė, Simona Vyniautaitė 2019, *Dialektometrinis lietuvių tradicinių tarmių klasifikacijos pjūvis: žvalgomasis tyrimas*, kolektyvinė studija, sud. Danguolė Mikulėnienė, Agnė Čepaitienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Pakalniškienė, Dalia, Jūratė Lubienė 2018, Geolinguistic and Sociolinguistic Situation of Northern Samogitians of Kretinga: Dialectal Area, Use of the Dialect, Linguistic Attitudes, *Acta Linguistica Lithuanica* 79, 37–52.

Rokaitė, Birutė 1961, Kai kurie nauji žemaičių dounininkų tarmių fonetikos dalykai, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 4, 141–155.

Salys, Antanas 1933, Kelios pastabos tarmių istorijai, *Archivum Philologicum* 4, 21–34.

Salys, Antanas 1992, *Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Vyniautaitė, Simona 2018, Regresyvinė balsių asimiliacija šiaurės žemaičių patarmių paribio šnektose XX a. 6–9 dešimtmečių rankraštinių šaltinių duomenimis, *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 140–166.

Zinkevičius, Zigmąs 1966, *Lietuvių dialektologija: lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis.

Gauta: 2020-04-07
Priimta: 2020-05-04